

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Néprajz és muzeológia
Az elmélet és gyakorlat alakulása a 20-21. században

Kemecsi Lajos

Pomáz, 2021

Az értekezés témaválasztása és célja

A világ néprajzi, antropológiai múzeumi, szabadtéri néprajzi kiállításai az utóbbi néhány évtizedben jelentős változásokon mentek keresztül. A nemzetközi szinten széleskörű kritika ért számos intézményt történelmük – gyarmatosítással való kapcsolatuk, a támadók szerint elavultnak tűnő céljaik és küldetések miatt. A kritika hatására a néprajzi-etnológiai-antropológiai múzeumok politikai és identitásviták terepeivé váltak. Számos intézmény vizsgálta fölül saját múltját, korábbi gyűjteményi, kiállítási és közönségkapcsolati stratégiáját, alakította át küldetésnyilatkozatát, programstruktúráját. Az útkeresés okai sokrétűek, irányai nem választhatók el az egyes országok történelmétől, etnikai összetételétől, nemzet- és kulturpolitikájától, de ugyanúgy hatással vannak rájuk a globális társadalmi változások és a múzeumi világ új módszertani megközelítései is. Miközben a hazai és nemzetközi látogatói statisztikák fokozatosan növekvő érdeklődést igazoltak, érzékelhetővé vált a 2000-es években egy nagyfokú elbizonytalanodás – elsősorban a nyugat-európai etnográfiai/antropológiai intézmények körében.

A disszertáció a múzeum és etnográfia hazai viszonyával foglalkozik. Olyan kérdésekkel, hogy milyen körülmények alakították és befolyásolják az etnográfiai /antropológiai múzeumok munkáját elsősorban hazánkban? Milyen módszerekkel élnek, s milyen eredményeket értek el az utóbbi évtizedekben? Hogyan változott az etnográfiai múzeumi tevékenység az évek során? A jelenben milyen külső és belső összefüggések határozzák meg az etnográfiai múzeumok működésének jellemzőit?

A megújulás szükségességét fölismerő intézmények új kiállítási formákat és új stratégiákat (új kiállítások, interaktív megoldások, kutatási projektek) alakítottak ki. Az elmúlt néhány évtizedben a néprajzi múzeumok újradefiniálták magukat. Az alapkérdés, ami fölmerült a nemzetközi szcénában az volt, hogy mi a néprajzi múzeum? A Néprajzi Múzeum új épületében készülő állandó tárlatai közül a legnagyobb alapterületű és leggazdagabb műtárgykollekciót bemutató gyűjteményi kiállítás koncepciójának is gyakorlatilag ez az identitáskérdés az alapja. Miközben a néprajz identitástudományi megítélése széleskörben elfogadott, a néprajzi múzeumok identitásával foglalkozó kérdésfeltevés Magyarországon – sőt tágabb közegben így Közép-Kelet Európában – még esetenként meglepő reakciókat válthat ki.

Az új nézőpont megszületésének és formálódásának intellektuális kontextusa Észak-Amerikához kötődik. Az új múzeumi modell, mely a tárgyak társadalmi életére is tekintettel volt, elterjedt napjainkra Európában is. A metodikai megújulás igénye a klasszikus „*Sachkulturforschung*” múzeumi intézményi körben zajló programjait

is alakította az utóbbi évtizedben. A tárgyak kutatásának új irányjai, a tárgyszociológiai megközelítés előtérbe kerülése a korábbi tárgy történeti kutatások mellett érdemben erősödtek. A magyarországi múzeumok is egyre tudatosabban törekedtek arra, hogy a tárgyakat „forrásnak” tekintsék, ne csupán raktári és kiállítási objektumnak. A disszertációban olvasható európai etnográfiai múzeumokban lezajlott változási folyamatok tömör összefoglalása közvetlenül kapcsolódik az etnográfia magyarországi múzeumi műhelyeinek tevékenységéhez is. Az értekezés az összefoglalt elemzések, kutatási eredmények és esettanulmányok révén ezekre a nemzetközi múzeumi diskurzusban is eleven kérdésekre igyekszik választ kínálni.

A disszertáció kéziratának elkészítése egybeesik egy jól érzékelhető korszakkal – amit a Néprajzi Múzeum új épületekbe költözése jelképez. A költözéssel párhuzamosan végig gondolandó folyamatokat nem a nemzetközi trendek szolgai másolásának igénye ösztönzi. Nem kell az eddigi múzeumot felszámolni, viszont teljesen indokolt és célszerű minden korszerű szemléletet képviselő jelenséget a hazai viszonyok és intézményi jellemzők ismeretében értékelni. A mű átfogó képet kísérel meg adni, mégpedig a résztvevő múzeumi szakember és felelős intézményvezető kutatómunkája alapján. A mérleget bizonyára mások is megvonják majd és ezáltal születnek külső nézőpontokat érvényesítő elemzések is. Kezdeményező szándékkal a disszertáció az ilyen újabb tanulmányokhoz is hozzá kíván járulni.

Források, vizsgálati módszerek

A disszertáció legtágabb értelemben összefoglalási kísérlete a szerző, közel három évtizedes gyakorlati etnográfiai múzeumi, muzeológiai tevékenységének. A kutatómunka elemző és szintetizáló módszert követett. Az utóbbi több összefüggésben és irányban érvényesült a magyarországi és a nemzetközi gyakorlat egymáshoz való közelítésében. Az elemzés egyrészt az esettanulmányok, múzeumi kutatások, gyűjteményfejlesztési törekvések és kiállítások, az ezekre vonatkozó intézményi dokumentumok feldolgozását jelentette. A kutatás számos esetben korábban nem ismert, vagy más szempontok alapján feltárt archívumi források – a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum anyagaira egyaránt kiterjedő – elemzését igényelte.

Az archívumi források mellett gazdag és kiterjedt szakirodalmi, könyvészeti kutatómunka is része volt a tudományos elemzésnek. Célzott szakirodalmi tájékozódás során a kurrens nemzetközi etnográfiai és általános muzeológiai szakirodalom széles

bázisát megismerve formálódott a kutatás. A Néprajzi Múzeum könyvtárának és gazdag hazai és nemzetközi szakmai kapcsolati hálójának lehetőségeire építve sikerült a releváns külföldi szakirodalom elérhetőségét biztosítani. A disszertáció elkészítését érdemben segítette a szabadtéri néprajzi muzeológiával foglalkozó saját kutatások célzott összefoglalása 2020-ban. Ennek a tematikának a kifejtésénél is felhasználja a doktori értekezés az európai néprajzi, kultúrtörténeti múzeumok vezetőivel, munkatársaival folytatott eszmecsereket, konferenciákat és helyszíni tapasztalatszerzések során szerzett ismereteket.

A rokontudományokhoz fűződő kapcsolatok, különösen a régészet, a művészettörténet, a nyelvtörténet (*Wörter und Sachen*), a technikatörténet irányában évszázados múltra nyúlnak vissza. A múzeumi közegben hitelesen elemzett tárgytípológia és a hozzá kapcsoló tárgyföldrajz és tárgytörténet nélkülözhetetlen ismereteket nyújt a régészet és a nyelvtörténet, szótörténet kutatói számára is. Ezért forrásértékűek a néprajzi múzeumi gyűjteményfeltáró kutatómunka eredményeként elkészült tárgykatalógusok a rokontudományok művelői számára is, hasonlóan a történettudomány oklevéltáraihoz, az irodalomtudomány kritikai forráskiadványaihoz.

Az értekezésben kifejtett elemzés az etnográfia muzealizációjának felismerhető kulcskérdéseit részletekbe menően empirikus módon vizsgálja. Az elemzés hangsúlyosan épít a korábbi ismeretek áttekintésére, illetve aktuális lehetséges további irányokat is vázol. Annyiban természetes módon elméleti irányultságú, hogy alapot kíván teremteni az etnográfiai múzeumi gyűjteményképzés és az alkalmazott tudományos kutatások gyakorlatához. A múzeumi megközelítés széles körben elfogadott jellemzője, hogy a tudományos eredmények közvetlen visszacsatolása érzékeny módon reagál a tevékenység keretétől szolgáló intézmény külső és belső feltételeire, illetve környezetére. Az is sajátossága a közegnek, hogy a múzeumi szakmai tevékenység teljes spektruma nem vezethető le kizárólag elméleti alapokon nyugvó tudományos koncepciókból vagy konkrét szaktudományos problémákból.

A monografikus igény ellenére a disszertációban vállalt megközelítés nem általános, hanem részleges és átmeneti jellegű. Így az elméleti hangsúlyok mellett sem tekinthető a disszertáció átfogó hazai múzeumelméletnek. Etnográfiai múzeumi, szabadtéri múzeumi projektek, gyűjteményalakítási programok, kiállítások példáit elméleti-módszertani szempontból közelíti meg az értekezés. Számos esetben az egyes muzeológiai feladatok hiteles megvalósításához elengedhetetlen néprajzi terepmunkák eredményei közvetlenül megjelennek az elemzésekben. A múzeumi gyűjteményeket, mint a terepmunka sajátos alkalmazási közegét szintén bevonta a kutatásba a szerző. A gyűjteményfeltáró kutatómunka, a felismerhető és azonosítható formációs folyamatok elemzése szintén érdemi kutatási módszerként van jelen a disszertációban.

Az értekezés főbb eredményei

A disszertációban összefoglalni szándékozott kutatási eredmények egyértelműen összefüggnek azokkal a módszertani, muzeográfiai folyamatokkal melyek érzékelhetően formálják a néprajzi muzeológia – természetes módon a szabadtéri terület – jellegét is, szerves részeként a teljes múzeumi szférát jellemző aktuális átalakulásnak. A disszertáció a szerző saját eredményeiről, a témába vágó múzeumi tapasztalatairól ad számot, illetve összegzi és szintetizálja az etnográfiai muzeológiával kapcsolatos eddigi tudományos munkáját.

- Számos olyan eszköz van, amely egy néprajzi múzeumot keretbe foglal, illetve jelzi jelenlétét a közönsége számára, a bejárat fölött föltüntetett névtől a gyűjtemény és a kiállítások otthonául szolgáló épület építészeti stílusáig. Ezért tekinthető különösen fontos elemnek a Néprajzi Múzeum véglegesnek szánt új, modern és számára készült épületekbe költözése. A disszertáció vonatkozó részei az új budapesti néprajzi múzeumi épületeket előkészítő elméleti kutatómunka eredményeit, illetve a megvalósulás tapasztalatait is összefoglalják.
- A mű, döntő módon a néprajzi múzeumok hazai gyakorlatát vizsgálja, melyeket manapság tágabb értelemben társadalmi múzeumoknak neveznek. A társadalmi múzeum (*écomusée*) fogalma az európai, frankofón muzeológiában kristályosodott ki az elmúlt három évtizedben. Újdonsága leginkább abban az általános orientációban mutatkozik meg, ami érzékenységet, elkötelezettséget jelent a társadalom széles rétegeinek mindennapi élete, kultúrája, a folyamatos társadalmi változások, az új jelenségek, a jelenbeli aktuális társadalmi kérdések iránt. A társadalmi múzeum nyilvánvaló módon épít a történetiségre és él annak konkrét múzeum módszertani eszközeivel. Az etnográfiát muzeológiai értelemben a művészeti, a történeti muzeológia és tárgyközpontú projektek erőteljesen formálják a jelenben is. Ismeretes nemzetközi területen az etnográfiai – etnológiai tárgyakkal összefüggésben az a „veszély”, hogy az intézmények a látványosságra törekvés látogató csalogató megoldásai miatt a látványos tárgyak kiválogatása, hatásvadász módja erősödik. További veszélyt hordoz a globalizálódó és multikulturálissá váló világ elvárásainak félreértelmezett intézményi reakciójaként a történetileg kialakult gyűjtemények összegeyztetetlenségét hangsúlyozó, azok esetleges átalakítása, felbomlása felé mutató folyamat. Az értekezés vizsgálja azt az alapvető jelentőségű kérdést, hogy vajon a néprajzi múzeumok jelenleg meglévő gyűjteményei alkalmasak-e a kortárs közösségek számára releváns üzenetek

hiteles képviselőre? A disszertáció kapcsoló kutatási eredménye, az, hogy a néprajzi múzeumok és közönségük viszonyának értő és érzékeny elemzése oldhatja föl ezeket a veszélyeket. A nemzetközi turizmus és a helyi közösségek kettős érdeklődése a néprajzi – etnológiai gyűjteményekkel foglalkozó múzeumok esetében rendkívül sokrétű és irányú módszertant tesz lehetségessé. Fontos azt tudni, hogy mit várnak el a múzeumtól az azzal kapcsolatba kerülők turistaként, kutatóként, forrásközösségként, állami vagy önkormányzati fenntartóként. A néprajzi múzeumoknak ki kell tudni elégíteni ezen csoportok igényeit, megőrizve identitásuk, tudományos szerepük, küldetésük komplex és érzékeny egyensúlyát.

- A magyarországi nemzetiségek tárgyi emlékeinek kutatása speciálisan néprajzi múzeumi feladatként értékelhető. A hazai nemzetiségek bázismúzeumai (Békéscsaba, Mohács, Tata) ezen a téren pótolhatatlan munkát végeznek. A disszertációban a tatai Német Nemzetiségi Múzeum munkatársaival folytatott kutatások, tájház rendezési tapasztalatok közvetlenül hasznosulnak. A kisebb, vidéki múzeumi gyakorlat elsősorban a helyi közösségek és kapcsolódó identitáskérdések révén válik különösen fontossá a hazai intézményi körben dolgozók számára.
- Az értekezésben kiemelt hangsúllyal szerepel az a nemzetközi összehasonlításban is különlegesnek ítélt jellemző, hogy a budapesti Néprajzi Múzeum Európa egyik legkorábbi néprajzi múzeumaként 1872 óta gyűjti, archiválja, óvja, kutatja és közvetíti a magyarországi, az európai és az Európán kívüli közösségek hagyományos és modern kulturális emlékeit. Az intézmény tárgyak, képek, szövegek, hangok és gondolatok gyűjteménye, amely a világ megismerésének gazdag és sokrétű forrása. A Néprajzi Múzeum korszerű társadalmi múzeumként a múltbeli és a jelenkori tárgykultúra, valamint a társadalmi jelenségek kutatásának és bemutatásának reflexív helyszíne, a néprajztudomány, az európai etnológia, a kulturális antropológia meghatározó magyarországi intézménye, múzeumtudományi műhelye. A Néprajzi Múzeum több, mint 250 ezer műtárgyat gondoz, ennek egynegyedét teszi ki a nemzetközi szaktudományban is elismert értékű etnológiai anyaga. A Néprajzi Múzeumban a magyarság és a hazai nemzetiségek mellett a finnugor rokonság, a közép-ázsiai török népek, s számos más ázsiai nép, indonéziai, afrikai, amerikai gyűjteményei is jelen vannak. Ezáltal egyedülálló lehetősége van saját anyagaiból egyetemes kultúrtörténeti kiállítások rendezésére, kiadványok létrehozására, illetve nemzetközi múzeumközi tudományos feltáró és kiállítási együttműködések formálására. Tudományos bázisként működteti a szaktudomány legnagyobb magyarországi archívumát, amely több millió oldal archivális anyagot, több mint 400.000 képi doku-

mentumot tartalmaz, továbbá hangarchívumot és filmtárat. A Néprajzi Múzeum könyvtára európai rangú szakkönyvtár. A Múzeum nemzeti jellegű hagyományos magyar néprajzi anyaga nemzetközileg kiemelkedő, kerámia-, valamint textil- és viseletgyűjteménye a kontinens legnagyobb ilyen jellegű kollektói közé tartozik.

- A 2003-ban új főépületbe költöző, s ott úttörő jelentőségű látványraktárat létrehozó szentendrei múzeum kiemelkedően eredményes évtizedes állandó kiállítási programot valósított meg. A disszertációban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum nemzetközi téren is elismert, komplex újító tevékenységével szorosán összefüggő tapasztalatok és ezekkel kapcsolatos elméleti kutatások eredményei is szerepelnek. Ez az a komplexitás, ami az értekezés vonatkozó fejezeteinek tartalmát is jellemzi – érzékeltetve a néprajzi múzeumok nyitott működési modelljének korszerű irányait is egyben. Az értekezés vonatkozó fejezeteiben olvasható szabadtéri néprajzi muzeológiai elemzések a szakági tudományos kutatási lehetőségekről, illetve az életmódtörténet szabadtéri múzeumi bemutatási megoldásairól fogalmazzák meg állításait. A skanzenekben az egész világon – már ahol elterjedt ez a múzeumi műfaj – természet és kultúra, spirituális és materiális, elmélet és gyakorlat együtt jelenik meg, teljes élményt nyújtva, szerencsés esetben a látogató bevonásával. Nemzetközi téren mára egyértelműen elfogadottá vált, hogy létezik egyedi szabadtéri muzeológia (*skanzenológia*), amely nem csak az épületekről és a tárgyakról, hanem az emberekről szól. A múzeumi kiállítások – akár szabadtéri akár termes intézmény esetében – tervezésekor és megvalósításakor minden esetben célszerű figyelembe venni, hogy a 21. században nem a pusztán tények, hanem a történetek keltik fel és tartják ébren a látogatói érdeklődést. A hitelesen felépített épületek adottságainak figyelembevétele a szabadtéri néprajzi múzeumok munkatársai számára visszatérő kihívás és lehetőség is egyszerre. Míg a kiállítási hitelességet erősítik a tradicionális terek, a hagyományos kiállítási bemutatás esélyeit egyértelműen csorbítják. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a Felföldi mezőváros tájegység volt az első, amelyben a hagyományos enteriőrök mellett, tematikus kiállítási elemek is megjelentek. A fenti általános kutatási tendenciákkal, illetve a muzeológiai szakág előtt álló kihívásokkal foglalkozó felvetések és adható válaszok is szerepelnek a kapcsolódó alfejezetekben. A részletesen bemutatott szabadtéri néprajzi muzeológiai kutatásokra épülő elemzések és esettanulmányok mintegy az elméleti és problémacentrikus alfejezetekre reflektáló alapkutatási eredményeket összefoglaló elemekként működnek.
- Az értekezés az etnográfia és a múzeum sokrétű kapcsolatrendszerét vizsgálja. A múzeum gyűjtő és megőrző, feldolgozó és bemutató feladatkörének

módosulását, programszerű alakíthatóságát, ami aktuálisan korántsem a múzeumi munkatársak belső, a külvilágra nem tartozó kérdése. Az etnográfiai múzeum kiállításaival, oktató-nevelő ismeretátadó munkájával, szórakoztató programjaival szól elsősorban a társadalomhoz, s nyilvánvaló módon gyűjteményezési gyakorlata is összefügg ezzel. A sajátos etnográfiai kutatási módszerek nem függetlenek attól a társadalomtól, amelyre irányulnak, de attól sem, hogy miként hat minderre az anyagi környezet. A disszertáció ezt a bonyolult viszonyrendszert is vizsgálja mind a hazai és nemzetközi gyakorlati-empirikus megvalósulásait tekintve, mind elméleti vonatkozásban. A magyarországi múzeumi rendszer – késéssel – de követte a nyugati világban végbement átalakulásokat. Az etnográfiai/antropológiai múzeum társadalmi szerepe nyilvánvalóan megváltozott, új jellegzetességek váltak meghatározóvá.

- A közönség számára legnyilvánvalóbb jel az új kiállítási formák és stílusok elterjedése, melyek életre keltésében az új kommunikációs rendszerek megjelenése és a kultúra mediális környezetének átalakulása (online tartalmak, adatbázisok, filmek, digitalizációs projektek) döntő tényezőnek tekinthetők. A 21. század harmadik évtizedére egyértelművé vált, hogy a néprajzi múzeumok esetében is általános lett, hogy több az online, mint a helyszíni látogató. Célszerű az új technológiákra úgy tekintenünk, hogy olyan eszközök ezek, melyek segítségével a gyűjteményekkel kapcsolatos ismereteket az intézmények széles körben megoszthatják és hozzáférhetőbbé tehetik ezeket. A nemzethatárokon átívelő kommunikáció terén az internet a magyar néprajzi múzeumok számára értékes eszközként működik, miként a diaszpórában élő közösségek is élvezhetik ennek előnyeit.
- A disszertációban feltárt külföldi szakirodalom is nyilvánvalóvá teszi, hogy az utóbbi évtized nyilvánvaló fordulópontot jelentett a vonatkozó érvényes múzeumi paradigma megvalósításában, függetlenül a termes vagy a szabadtéri körhöz tartozástól. A korszerű és hiteles múzeum két tartalmi és módszertani pillérré épül: az egyik a gyűjteménye, a másik az intézmény tudományos és társadalmi küldetése. A „*New collecting – új gyűjteményezés*” elve szerint a múzeum már nem csupán tárgyakat gyűjt, hanem interakciókat is. Ezáltal a múzeum a kulturális örökségi közösségben egyenrangú félként vesz részt, platformként szolgál az egyének és csoportok számára saját örökségük gyűjtéséhez. A participáció és a diszkurzivitás kutatási tendenciaként jelentkezik a korszerű néprajzi múzeumi kiállítási programokban. Az új örökség diskurzus támogatja az együttalkotást és a megosztott kurátori gyakorlatot. Ezen folyamatok kiteljesedésével a kortárs néprajzi muzeológiában a figyelem középpontjában már nem pusztán a gyűjtés, hanem a gyűjteményfej-

lesztés áll. A célzott szerzeményezés az aktív gyűjtés arányát egészséges irányban javíthatja az intézmények működésében, esetenként akár évtizedes passzivitást, zsákutcsás útkekeresést követően is. A néprajzi paradigmaváltás eredményeként korábban soha nem gyűjtött és figyelmet nem kapott anyagok múzeumokba kerülése válik szükségessé és indokolttá. A Néprajzi Múzeum közel évszázados előzményekre építhet a nemzetközi téren is úttörő jellegű mozgóképes, fotós és hangtögzítésre épülő tudományos kutatás, dokumentálás és gyűjteményezés terén.

- Az értekezés további hangsúlyos megállapítása, hogy a társadalomtudományok tudományos háttérbázisai között érzékelhetően növekszik a néprajzi múzeumi gyűjtemények szerepe. A néprajzi múzeumok felelőssége és lehetőségei érdemben megnőttek az utóbbi évtizedben lezajlott emlékezetpolitikai fordulattal összefüggésben. A múzeumi szerepvállalást árnyalja, hogy a hagyomány az identitás médiumaként működik és a hagyományok fenntartása vagy megmentése a társadalmak morális feladata. A hagyomány befolyásolására, felújítására, az újabb hagyományok kitalálására tett kísérletek az egyéni és csoportidentitások fenntartását, revitalizációját vagy éppen átalakítását célozzák meg. Nem könnyíti meg a helyzetet, hogy a néprajzi múzeumok eredendő múltorientációját a jelennel való szembesülés komoly kihívás elé állítja.
- A néprajzi múzeumokra szintén jellemző, hogy a múzeumi kiállításokra úgy tekintenek, mint a korszerű tudásrendszerek permanens újrarendeződésének és társadalmi-politikai világekbe történő beágyazódásának alapvető eszközeire. A disszertációban részletesen elemzett különböző múzeumi kiállításokban a legkülönfélébb szituációk és kontextusok jelennek meg szcenírozott formában. Tanulsága az elemzéseknek, hogy más-más didaktikai, pedagógiai vizuális és emocionális megközelítést igényel a térhez kötött történések és események, társadalmi struktúrák és történeti életvilágok múzeumi színrevitele. Kiemelt szerepet kapnak a modern néprajzi/antropológiai múzeumi megközelítésben és a disszertációban is a korszerű tárgyméleti kutatások eredményei. A tárgybiográfiai megközelítést, a tárgyak és emberek kapcsolatának utóbbi évtizedben terjedő elemzési módszerét ideális esetben a terepen dolgozó muzeológus/kutató tudja legjobban megvalósítani. Ez a megközelítés kiválóan alkalmas arra, hogy a gyűjteményekből kiválasztott tárgyakon, egy-egy példán, az adott tárgyak helyzetüknek, identitásának változásán keresztül adjunk képet a tárgyak társadalmi-funkcionális illetve ember és tárgy változó kapcsolatáról.
- Az is érdemi megállapítás disszertációnak, hogy a 21. század muzeológiája már nem értelmezhető az elmúlt évtizedekben végbement memóriapolitikai

fordulat nélkül. A múzeumi gyűjtemények a tudománytörténet esetenként homályos vagy megvakult tükrői, olyan sajátos történeti produktumok, melyeknek valós értékét a kapcsolódó információk minősége hordozza. Ezáltal vitathatatlan, hogy a múzeumi anyag, mint az etnográfiai tudás egyik alapformája nem önmagában, vagy semleges forrásbázisként, hanem egyedül történeti mivoltában, és a létrehozása körülményeinek ismeretében használható hitelesen. A múzeumok korszerű funkciói között a megőrzés (melybe beletartozik a korábban gyűjtésként jelzett tevékenység és az állományvédelem/restaurálás is), mellett a kutatás, a kommunikáció és az oktatási tevékenység egyenértékű elvárásként szerepel. Minden befogadás-őrzés, minden kiválasztás-megmutatás a múlttól alkotott elképzelések foglalata, s mint ilyen önmagában is eleve értelmezésre szoruló állásfoglalás. A múzeum ily módon különleges médium. Önmaga jogán képvisel készségek, technikák, módszerek összességéből álló megismerési és magyarázati eszközt, a társadalmi információátadás különleges közvetítő csatornáját.

- A társadalmi hasznosság felismerése és felismertetése mára nemzetközi és hazai szinten egyaránt az intézmények fennmaradásának és fejlesztésének alapjaként értékelhető. Az értekezésben ezért szerepel hangsúlyosan a kutatások és elemzések által hangsúlyozva, hogy a korszerű múzeumi praxisban lendületes ritmusban előtérbe lépnek a történetek és az emlékezések, valamint a képek és filmek, melyek a hétköznapi életben is roppant módon fölértékelődtek. A néprajzi gyűjtemények olyan hagyományos kultúrát, tárgyakhoz kapcsolódó háziipari és kézműipari technikai tudást örökítenek, melynek a praxis, a gyakorlat számára pénzben is kifejezhető értéke van. Gondoljunk az építőtechnikák, anyagok őrzésére a skanzenekben. Az ottani épületek fenntartása ma is ácsstechnikák, nádazás, zsúpfedés stb. ismeretét kívánják meg. A néprajztudomány eredményei és a néprajzi gyűjtemények közvetlenül megjelennek a jelenben az agrárgazdálkodók és a természetvédők működésének részeként is. A néprajzi gyűjtemények számos kézműves-iparág teljes eszközkészletét, rajzait stb. őrzik, olykor ipari műemlékként is bemutatják (kovácsműhelyek, szárazmalom, szélmalom stb.) ezáltal a tárgyalkotó népművészet és a kézműves örökség mai tevékenységével szoros kapcsolatban állnak. A múzeumokban folyó néprajzi alapkutatás esetenként alkalmazott kutatásba csap át, s hasznosul a társadalmi, gazdasági praxisban. A néprajzi múzeumok gyűjteményei közvetlenül hasznosulnak a szellemi kulturális örökség, a hungarikumok területein utóbbi évtizedben felerősödő széleskörű aktivitás számos pontján éppúgy mint az oktatás különböző szintjein.
- A disszertáció meghatározó része a Néprajzi Múzeum és – egyes részekenél

természetes módon kapcsolódó jelleggel – a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudomány- és kutatástörténetével foglalkozik. Szerző a budapesti és szentendrei intézmények archívumaira is építve törekedett korábban ismeretlen források, hagyatékok elemzésével vizsgálni az intézmények korai éveinek időszakát, egyes meghatározó múzeumi szereplők tevékenységét. A fejezetben egészen 2020-ig terjedően olvasható egy vázlat a Néprajzi Múzeum működésének utóbbi évtizedeiről, s a korábbi esetenként akár évszázados távolságban lezajlott múzeumi folyamatok elemzése szintén komoly tanulságokat hordoz az aktuális kihívásokkal összefüggésben is.

- Az értekezésben összefoglaló jellegű alfejezetek foglalkoznak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum tudományos műhely szerepéről. A múzeumi közegben végzett tudományos tevékenység a korai időszakokban is jellemző volt, interdiszciplináris jelleggel. Már Jankó embertani laboratóriumot, embertani gyűjteményt állított fel és helyet adott Vikár viaszhenger-gyűjteményének és a fonográfnek. Az embertan és az etnomuzikológia kiválóságai vezető szerepet kaphattak (pl. Jankó, Seemayer, Bartucz, Lajtha, Sárosi) a Néprajzi Múzeum tudományos programjának megvalósításában. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum tudományos tevékenysége az utóbbi évtizedekben is kiemelkedő eredményességgel folyt és ma is folyik. Jól mutatják ezt tudományos kiadványaik, konferenciáik, kiállításaik, sorozataik, nemzetközi sikereik.

A disszertációban megfogalmazottak közel három évtizedes komplex múzeumi munka tapasztalataira épülnek. A vidéki termes múzeumi szakmai tevékenység, a tájházi kiállítások megvalósításának tanulságai éppúgy megjelennek, mint a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum legintenzívebb kiállításépítő korszakának eredményei vagy a Néprajzi Múzeum történetének túlzás nélkül fordulópontjaként értékelhető utóbbi évek rendkívül intenzív és összetett muzeológiai történéseinek jellemzői. Az értekezés egyes fejezetei a kortárs néprajzi muzeológia fontos csomópontjait elemzik. Foglalkoznak a budapesti Néprajzi Múzeum múltjával, jelenével és jövőjével is. Az egyes tematikai egységekben olvasható mélyfúrások, esettanulmányok és elméleti céllal készült elemzések a 21. századi néprajzi muzeológia jellemző és aktuális kérdéseit tárgyalják. Elemzik a kulturális antropológia és a néprajzi muzeológia kapcsolatát, a korszerű társadalmi múzeumok szerepét, a tárgy-kultúra múzeumi kutatásának lehetőségeit. A disszertáció bizonyos értelemben látteleként értékelhető a 21. század elejének elsősorban néprajzi múzeumokat és gyűjteményeket érintő problémákról. Reményeim szerint a munkában olvasható ismeretek hasznosíthatóak a múzeumi szakemberek, néprajzkutatók, antropológusok, társadalomtudósok, egyetemi hallgatók, de a múzeumok átalakulása iránt érdeklődő nagyközönség számára is.

Az értekezés témakörében megjelent publikációk

Önálló kötetek:

- 1995 *A tatai fazekasság. A Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei 4. Tataer Töpperei. Aus der Sammlung des Kuny Domokos Museums.* Tata
- 1998 *Kultúrák jelzései. A Kuny Domokos Múzeum Gyűjteményei 5. Signale der Kulturen. Die Sammlungen des Kuny Domokos Museums.* Tata
- 2000 *A tatai fazekasság.* Kiállításvezető a Kuny Domokos Múzeum állandó kiállításaihoz I. Tata.
- 2009 *A Felföldi mezőváros.* Skanzen könyvek 1. Épület és tájegység monográfiák. Szentendre
- 2011 *„Városképző” Ipar, kereskedelem a város és falu határán.* Skanzen Örökség Iskola V. Skanzen Füzetek. Szentendre
- 2012 *Hagyományos járművek. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 3.* Szentendre. DVD.
- 2020 *Megőrzött építészet. Szabadtéri néprajzi múzeumi tanulmányok.* Debrecen

Tanulmányok:

- 2002 A néprajzi gyűjtemény. In: *A tatai múzeum története.* Tata. 79-96.
- 2002 A Kuny Domokos Múzeum néprajzi gyűjteményének ismertetése – értelmezése. In: *Komárom-Esztergom megyei Múzeumok Közleményei 9.* Tata. 189-222.
- 2003 Címeres kerámiák a tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményében. In: *Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére.* Debrecen – Veszprém. 35-42.
- 2003 Életmódtörténet és hagyatéki leltárak. *Ház és Ember* 16. 167-176. Szentendre
- 2007 Csizmadia céhtábla a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban *Ethnographia* 2007/2-3. 173-180.
- 2007 Műkerkedelem és néprajzi muzeológia *Magyar Múzeumok* 2007/2 57-59.
- 2008 A Felföldi mezőváros tájegység megvalósítása a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban *Ethnographia* 2008/1. 55-78.
- 2009 A mezővárosi életmód és kultúra bemutatása szabadtéri néprajzi múzeumi kiállításokban In: *Élet/út/ írások Szilágyi Miklós tiszteletére.* (Szerk. Bali János – Turai Tünde), Budapest, 157-167.

- 2009 A tudományos kutatás a magyar szabadtéri néprajzi múzeumokban. In: *Ház és Ember* 21. 269-278. Szentendre
- 2009 Aktuális kérdések és válaszok. A szabadtéri múzeumok 2009. augusztusi dániai konferenciájának tapasztalatai. *Múzeumi Közlemények* 2009/2. 74-82.
- 2010 A tudományos kutatás – húzóágazat?! In: *Múzeumvezetési ismeretek 1.* Múzeumi iránytű 8. Szerk.: Bereczki Ibolya – Sági Ilona, Szentendre, 104-112.
- 2010 Gyűjteményi nyilvántartások. In: *Múzeumvezetési ismeretek 1.* Múzeumi iránytű 8. Szerk.: –, Szentendre, 2010. 122-128.
- 2010 Szakralitás a múzeumi enteriőrben. In: *Olvasó. Tanulmányok a 60. esztendő Barna Gábor tiszteletére.* (Szerk. Mód László – Simon András). Szeged, 457-465.
- 2010 A mezővárosi életmód és a filoxéravész. In: *A táj változásai a Kárpát-medencében. Tájékoztató és tájtalalkulás a 18-20. században.* (Szerk. Fülek György) Gödöllő, 178-182.
- 2010 Múzeum és épülete – Kihívások és válaszok a modern múzeumépítészetben. *Ház és Ember* 22. Szentendre, 167-180.
- 2011 Gyöngyösi hagyatéki leltárak elemzésének tapasztalatai. *Ház és Ember* 23. Szentendre, 145-166.
- 2012 Yard from Hétfalu in the Transsylvanian building complex of the Hungarian Open Air Museum. *Acta Ethnographica Hungarica*, 57 (2) 233-252.
- 2012 Felföldi borkereskedő háza a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből 60. éves Viga Gyula tiszteletére*, Miskolc, 157-173.
- 2013 Challenges and responses in the open-air ethnographic museology In: *Open Air Museums: From Another Perspective.* Sirogojno, 212-235.
- 2013 A tokaji ház a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban In: *Szőlő Bor Termelés Fogyasztás Társadalom Borkultúra és társadalom visszatekintve a 21. századi Magyarországról.* hn. én. Szerk: Muskovics Andrea Anna. 94-103.
- 2013 Probléma érzékenység és aktualitás múzeumi környezetben. *Ház és Ember* 25. Szentendre, 125-132.
- 2013 A hétfalusi telek az Erdélyi épületgyűttesben *Ház és Ember* 25. *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* Szentendre, 195-212.
- 2014 A Felföldi mezőváros tájegység a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. *Ház és Ember* 26. Szentendre 47-62.
- 2015 Tervek és koncepciók. A Néprajzi Múzeum új épülete által kínált lehetőségek és kihívások. *Ethnographia* 2015/3. 126. évf. 489-503.
- 2015 Az új Néprajzi Múzeum – szándékok, tervek, vágyak. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére.* Kolozsvár, 45-56.

- 2016 A Néprajzi Múzeum új épületének tervei. *Néprajzi Értesítő* XCVII. Néprajzi Múzeum – Budapest, 17-35.
- 2016 A tájház-helytörténeti kiállítás rendezés és nyilvántartás alapismerteti. In: *Tradicó Magazin* 2016. 1 évf. 1. sz. 120-128.
- 2016 Plans and Concepts. Opportunities and Challenges Associated with the New Building of the Museum of Ethnography. *Acta Ethnographica Hungarica* 61(2) 383-394.
- 2017 Emlékezetpolitika és néprajzi múzeum. *Néprajzi Értesítő* XCVIII. 2016. Néprajzi Múzeum, Budapest, 29-40.
- 2017 Emlékezet és múzeum. In: *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András. Kolozsvár, 361-370.
- 2017 Múzeumkoncepció és gyűjteményezés. In: *Múzeum – projekt – fejlesztés. Írások Cseri Miklós tiszteletére*. Szerk: Sári Zsolt. Szentendre, 59-72.
- 2017 Múzeumépület és paradigmaváltás. *Ház és Ember* 28-29. Szerk. Bereczki Ibo-lyá – Sári Zsolt. Szentendre, 21-32.
- 2018 Balassa Iván és a Néprajzi Múzeum. *Néprajzi Értesítő* XCIX. 2017. Budapest, 181-192.
- 2018 A Falumúzeumi osztály 1967-es megalakulása a Néprajzi Múzeumban. *Néprajzi Értesítő* XCIX. 2017. Budapest, 193-214.
- 2018 The Museum of Ethnography's China Collection. *Studies on Cultures Along the Silk Road* 2018. vol. 1. Budapest – Peking, 54-67.
- 2018 Százötven éve született Semayer Vilibáld. *Néprajzi Hírek* 1. sz. 9-30.
- 2019 Jankó János és a Néprajzi Múzeum. *Néprajzi Értesítő* C. Budapest, 2019. 43-74.
- 2019 Tárgyak, szövegek, szimbólumok. Gondolatok a Néprajzi Múzeum új állandó kiállításának koncepciójáról. In: *Aranymadár. Tanulmányok Tánczos Vilmos tiszteletére*. (Szerk. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel) Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Erdélyi Múzeum-Egyesület; Kriza János Néprajzi Társaság. 375-386.
- 2019 Néprajzi Múzeum és állandó kiállítás. In: (Szerk. Bali János – Bárh Dániel – Deáky Zita – Vámos Gabriella) *Kövek, fák, források. Tanulmányok Mobay Tamás hatvanadik születésnapjára*. ELTE BTK Néprajzi Intézet. Budapest, 170-183.
- 2021 The Politics of Memory and Ethnographic Museums. *Néprajzi Értesítő* CI. évf. Budapest (megjelenés alatt)

